

Papp György

A hit megvallásának terminológiái a Szentírásban*

A keresztyénség történetében már a legkorábbi időktől kezdve mindig kiemelt szerepet kapott a hit (nyilvános) megvallása. Ez a gyakorlat az ószövetségi hagyományban gyökerezik, amelynek folytatását az Újszövetségben is megtalálhatjuk. Az előadás első felében azt szeretnénk megvizsgálni, hogy Szentírás milyen közlést kifejező igékkel írja körül a hit megvallásának folyamatát, ezeket milyen szövegösszefüggésbe és élethelyzetbe ágyazza bele, illetve hogy ez milyen teológiai következményekkel jár.

Ez a vizsgálódás hozzájárulhat ahhoz, hogy a hitvallást mint műfajt pontosabban tudjuk körülírni és elhatárolni más szövegtípusoktól. Az előadás másik fele arra keresi a választ, hogy milyen bibliai gyökerek van azoknak a kifejezéseknek, amelyek az ókeresztyén teológiai irodalomban jelölték a hitvallás fogalmát. Ezáltal egyrészt jobban megértjük az ógyház hitvallásról alkotott felfogását, másrészt pedig hozzájárulunk a jelenkori hitvalláskép értelmezéséhez.

I.

Az Ószövetségben

Az Ószövetség héber nyelvében nem találunk olyan szót, amelyet *hitvallás*-sal lehetne fordítani. Ettől függetlenül az Ószövetség ismeri a hit fogalmát, amelyet az **אמן** gyök származékszavaival jelöl. Ezeknek jelentésmezeje a stabilitás, megbízhatóság, vagy ha úgy tetszik, a kiszámíthatóság fogalmához kapcsolódik. Ennek megfelelően a dogma- és hitvallástörténeti szakmunkákban arról olvasunk, hogy az Ószövetségben két olyan szövegtípust találhatunk, amelyet bizonyos tekintetben a történelmi hitvallások elődjének tekinthetünk: 1. az úgynevezett történeti krédók (5Móz 26,3–9; 5Móz 6,21–25).

* Ez az írás annak az előadásnak szerkesztett változata, amely a 2018. nov. 5-én és 2019. febr. 11-én hangzott el az Országos Lelkésztovábbképző Testület által szervezett és a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet tanárai által megtartott Egyház és hitvallás továbbképzés keretében.

2. a (vitathatatlan) hitigazságok deklaratív kinyilvánítása¹ (5Móz 6,4–5; 1Kir 18,39). Az alább következő bekezdésekben feltérképezzük, és bizonyos mértékig megkíséreljük értelmezni azt a szóhasználatot, ahogyan az ószövetségi szentírók beszéltek a „hit” megvallásáról.

A történeti krédók Isten népének történetét beszélik el, és rávilágítanak, hogy Isten a történelem ura, aki cselekvő módon van jelen népe történelmében,² különös tekintettel Isten igazságosságának és irgalmasságának következetességére. E szövegek közül az úgynevezett „kis történeti krédó” a legismertebb (5Móz 26,3–9), amely a következő közlést kifejező szavakkal írja körül a hit megvallását:

- Miután a zsengeáldozat törvénye arról rendelkezik, hogy a termés legjavát el kell vinni az éppen szolgálatban álló paphoz, az áldozatot bemutató személynek el kell mondania jövedele célját: וְאָמַרְתָּ אֵלָיו – „és ezt mondod neki” (5Móz 26,3).
- Az elmondandó szöveg első mondatában az áldozatot bemutató személy pontosan megfogalmazza az általa végrehajtott szóbeli közlés lényegét: הַיּוֹם לַיהוָה אֱלֹהֵיךָ (5Móz 26,3) – elbeszélem ma az ÚR Istennek; vagy az 1975-ös fordítás szerint: *Vallást teszek ma az ÚR Isten előtt.* A szövegben itt a נגד ige hif'il perfectuma áll, amelynek jelentése: *hírül adni, tájékoztatni, bizonyítékot szolgáltatni egy ügyben.* Eszerint a beszélő mintegy bizonyítékot szolgáltat arra nézve, hogy Isten teljesítette az atyáknak adott ígérését.
- Miután a pap átvette az áldozatot bemutató személytől a föld termésének legjával megrakott kosarat, és odahelyezte az oltár elé, az áldozatot bemutató személynek folytatnia kellett „hitvallását”. Ezt a következő formula vezeti be: וְעִנִּיתָ וְאָמַרְתָּ לְפָנַי יְהוָה אֱלֹהֵיךָ (5Móz 26,5). Ebben a mondatban két qal perfectumban álló ige jelöli a közlés cselekményét: egyrészt az ענה – *válaszolni, valamire reagálni*, másrészt pedig az אמר – *mondani*. Ennek a közlésnek a tartalma a jól ismert történeti hitvallás: Bolyongó arámi volt az ősapám, aki lement Egyiptomba, migránsként élt ott kevesedmagával, de nagy, erős és hatalmas néppé lett... Bár nyomorgaták őket az egyiptomiak, Isten mégis erős kézzel,

¹ “Declaratory affirmations of faith”. Leith, John: *Creeds of the Churches: A Reader in Christian Doctrine, from the Bible to the Present*. 3rd edition. John Knox Pres, Louisville 1982, 12.

² Ez a történelemszemlélet egyébként jellemző az egész ókori világra. Mezopotámiában, a kánaáni térségben és Egyiptomban egyaránt találunk ilyen típusú királyfeliratokat.

hatalmas jelek kíséretében szabadította ki onnan, és nekik adta a megígért földet.

Az 5Móz 6,21–25 olyan történeti „hitvallás”, amely a jövőbeli fiak jövőbeli kérdésére ad választ: miféle parancsolatok azok, amelyeket adott nektek az Úr, a ti Istenetek? A válaszban, amelyet a jövődöbéli apák adnak jövődöbéli fiaik kérdésére, megjelenik a fogság és szabadítás motívuma, és egyedül Isten szabadító cselekedete válik hangsúlyossá, és ez képezi a parancsolatok megtartásának alapját: igazságul lesz számunkra, ha megőrizzük. Ezt a választ egyszerűen az אָמַר – *mondani* ige qal perfectuma vezeti be: te pedig ezt monddod fiadnak...

Hasonló „hitvallásokat” vagy hitvallásszerű elemeket találhatunk az úgynevezett történelmi zsoltárokból (pl. 78, 105, 106, 135, 136). Ezek Isten nagyságos dolgait, szabadító cselekedeteit idézik fel, és örökíti meg a jövő nemzedékek számára. Az említett példák közül a 105., 106., 135. és 136. zsoltár Isten magasztalására felszólító költemény, amelyben a szerző Isten páratlan szabadító művének felidézésével buzdítja hallgatóit, illetve olvasóit. Témánk szempontjából a 78. zsoltár emelkedik ki a sorból, amelynek bevezető versei egész sor közlést kifejező ígét tartalmaznak:

- Az első versben a zsoltáros tanításnak (תּוֹרָה) nevezi „szája beszédeit”. Népét nyomatékosan kéri, hogy figyeljen rá (הִאֲזִינָה), fülét pedig fordítsa (nyújtsa oda – הִטּוּ אָזְנוֹכֶם) szájának beszédei felé.
- Száját meg akarja nyitni (אֶפְתָּחָהּ – qal cohortativus), hogy példázatot mondjon (אֶפְתָּחָהּ בְּמִשְׁלֵי פִי) amely ősrégi tikok (חִידוֹת מִיְקָדֶם) folyamának forrásává lesz (אֶבְיָעָה – נָבַע qalban: *kiáradni, folyani; hif'ilben: kiárasztani*).
- Mindannak, amit Isten nagyságos dolgairól hallott és tud, az ősök elbeszélése a forrása: וְאֲבוֹתֵינוּ סִפְרוּ לָנוּ (3. v.).
- Mindazt, amit az ősöktől megtudtak, nem rejti el (לֹא נִכְחַד | מִבְּגִייהֶם) a jövő nemzedéktől, hanem elbeszélnek nekik (מִסִּפְרֵיהֶם – 4. v.). Ezt ugyanaz az ige fejezi ki, mint amelyet az előző versben az ősök elbeszélésének körülírásánál olvasunk.
- A népnek szánt intelmekre és tanításra vonatkozóan Isten megparancsolta az ősöknek, hogy adják tovább ezeket, ismertessék meg fiaikkal (לְהוֹדִיעֵם לְבְנֵיהֶם – 5. v.). A jövő nemzedékének meg kell tudnia (יִדְעוּ – 6. v.) Isten nagyságos dolgait, szabadító tetteit, és a maguk rendjén nekik is tovább kell adniuk (וַיְסַפְּרוּ) fiaiknak, *hogy Istenbe vessék bizalmukat; ne felejtsek el Isten nagy tetteit, és tartsák meg parancsolatait* (7. v.).

A „hitgyszavak” deklaratív kinyilvánításai Isten lényegéről vagy cselekedeteinek értelmezéséről nyújtanak rövid, tömör és összefoglaló jellemzéseket. Erre az 5Móz 6,4–5-ben olvashatjuk a legismertebb példát, a *Halld, Izráel* (שמע ישראל) hitvallást:

שמע ישראל	Halld, Izráel:
יהוה אלהינו	az ÚR a mi Istenünk;
יהוה אחד	az ÚR egy!
ואהבת את יהוה אלהיך	Szeresd az ÚR-at, a te Istenedet
בכל לבבך	teljes szíveddel,
ובכל נפשך	teljes lelkeddel
ובכל מאדך	és teljes erőddel.

A szöveggörnyezet áttekintéséből nyilvánvalóvá válik, hogy ez a „hitvallás” egy exhortáció/buzdítás kellős közepén áll, és ez mintegy indoklása annak, hogy Izráel népének miért kell megtartania Isten parancsolatait, és miért kell őt teljes odaadással szeretnie. Ez az ószövetségi megfogalmazás minden bizonnyal kiemelt jelentőségű volt az őskeresztyén gyülekezet számára, hiszen leghangsúlyosabb elemei több újszövetségi hitvallásszerű megfogalmazásban is visszaköszönnék (1Tim 2,5; 1Kor 8,4–6).³

A „hitvallás” legszűkebb szöveggörnyezetében nem találtunk olyan közlést kifejező igét, amelyek a műfajra utalnának, hanem inkább a „hallás” fontossága kap hangsúlyt. Itt a deuteronomista Mózes szájába adja a hitvallásszerű megfogalmazást, amely a zsidó istentisztelet egyik központi elemévé lett, de olyan igehelyeket is találhatunk, amelyek egyenesen Istentől eredeztetik a hasonló tartalmú állításokat. Ilyen például a tíz ige bevezető mondata – אנכי יהוה אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים – amelyet Isten mond (וידבר), illetve a 2Móz 34,6-ban olvasható isteni önkijelentés – יהוה | יהוה אל רחום וחנון – amelyet Isten „kiált” (ויקרא). A karmel-hegyi istentisztelet után a nép szájából hangzik el egy hasonló „hitvallásszerű” megfogalmazás. Amikor a nép azt látta, hogy Illés szavára tűz szállt alá az égből, és teljesen megemésztette az áldozatot, az egész nép arcra borult, és azt mondta (ויאמר): יהוה הוא האלהים יהוה הוא האלהים – Az ÚR, ő az Isten, az ÚR, ő az Isten! (1Kir 18,39)

³ Pelikan, Jaroslav: *Credo. Historical and Theological Guide to Creeds and Confessions of Faith in the Christian Tradition*. Yale University Press, New Haven–London 2003, 130–132.

A fentebb bemutatott példák azt sugallják, hogy az Ószövetségnek nincs pontosan meghatározott szava a hit megvallásának kifejezésére, hanem felváltva vagy adott esetben halmozva használja a közlés különböző módjainak kifejezésére alkalmas igéket: *szólni, mondani, beszélni, elbeszélni, válaszolni, bizonyítékot szolgáltatni egy ügyben* (szóbelit is) stb.

Az Újszövetségben

Az Újszövetség bizonyos tekintetben folytatja az ószövetségi hagyományokat, bár a hitvallásszerű megfogalmazások többnyire az ószövetségi „deklaratív hitállításhoz” hasonlítanak. Tartalmukat tekintve nagy többségük krisztológiai jellegű, és megjelennek binitárius (1Kor 8,6; Róm 4,24; 1Tim 6,13; 1Tim 2,5; 2Tim 4,1) és trinitárius (Mt 28,19; 2Kor 13,14) megfogalmazások is.⁴

A következő bekezdésekben is azt vizsgáljuk, hogy milyen közlést kifejező igék vezetnek be vagy jellemzik ezeket a megfogalmazásokat.

A Mk 8,29-ben és párhuzamos helyein Péter válaszol Jézus kérdésére, és mondja el első hitvallást: *σὺ εἶ ὁ χριστός* (Mk 8,29); *σὺ εἶ ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος* (Mt 16,16). János evangéliuma szerint Márta fogalmaz hasonló módon a Lázár feltámasztását megelőző beszélgetésben: *Igen, Uram, én hiszem,⁵ hogy te vagy a Krisztus, az Isten Fia, akinek el kell jönnie a világra – ναὶ κύριε, ἐγὼ πεπίστευκα ὅτι σὺ εἶ ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενος* (Jn 11,27).

Ezeket a protohitvallásokat a szöveg a lehető legegyszerűbb szóhasználattal vezeti be: *ἀποκριθεὶς ὁ Πέτρος λέγει αὐτῷ* (Mk 8,29); *ἀποκριθεὶς δὲ Σίμων Πέτρος εἶπεν* (Mt 16,16); *λέγει αὐτῷ* (Jn 11,27). E három mondatban két közlést kifejező igét találunk. Mindhárom esetben előfordul a *λέγω – mondani, szólni, beszélni* ige (kétszer praesens imperfectában, egyszer aoriszban), a Péter hitvallását bevezető mondat pedig mindkét esetben az *ἀποκρίνομαι – felelni, válaszolni* (aor. pass. part. sg. nom.) igével kezdődik. Ez utóbbi ige aktív alapjelentése⁶ az *elkülönüléssel, elhatárolódással* kapcsolatos,

⁴ Kelly, John N. D.: *Early Christian Creeds*. Longmans, London 1960, 14–23.

⁵ A görög szövegben az ige perfectum praesensben áll: *πεπίστευκα*. Ez az igealak az fejezi ki, hogy Márta nem most hiszi el, amit Jézusról állít, hanem már korábban megtörtént a hitre jutás, és ez a hit már folyamatban van.

⁶ Ld. Györkösy Alajos – Kapitány István – Tegye Imre: *Ógörög–magyar nagyszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1993, 127.

míg mediális ragozásban egy adott kérdésre *válaszolni, vádakra felelni, szóban védekezni* jelentést hordozza.

Ugyanezeket az igéket találhatjuk meg abban a néhány kéziratban fellelhető⁷ szövegváltozatban, amelyet Lukács (vagy a későbbi másoló) az etióp főember megtérésének történetébe illesztett be (ApCsel 8,38): εἶπεν δε αὐτῷ (+ ο Φιλιππος E) εἰ (εἰαν E) πιστεύεις ἐξ ὅλης τῆς (- 2818) καρδίας σου (- 323) ἐξεστίν (σωθησεί E). ἀποκριθεὶς δε εἶπεν· πιστεύω τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ εἶναι τὸν (- 323. 945. 1739. 2818) Ἰησοῦν Χριστὸν (πιστεύω εἰς τὸν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ E).

Pál apostol az 1Kor 12,3-ba ágyazott bele egy hitvallásszerű kijelentést azáltal a megjegyzéssel, hogy ilyet csakis a Szentlélek által lehet mondani: καὶ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν· Κύριος Ἰησοῦς, εἰ μὴ ἐν πνεύματι ἁγίῳ. De ugyanitt ennek ellenkezőjét is megfogalmazza, hogy aki Szentlélek által beszél, az nem átkozhatja Krisztust: διὸ γνωρίζω ὑμῖν ὅτι οὐδεὶς ἐν πνεύματι θεοῦ λαλῶν λέγει Ἀνάθεμα Ἰησοῦς. A hitvallástevést itt is a λέγω – *mondani, szólni, beszélni* ige vezeti be, amely az egyik leggyakrabban és legáltalánosabban használt ige szinte minden típusú közlés körülírására. A γνωρίζω – *megismertetni, tudtul adni* ige jelentése pedig megfelel a Zsolt 78,5-ben használt ὕψι ige hif'il alakjának.

Péter apostol pünkösdi prédikációjában fogalmaz meg egy hitvallásszerű állítást, amelyet a γινωσκέτω – *tudja meg, ismerje meg* igével vezet be, és hogy állításának valóságtartalmát nyomatékosítsa, hozzátoldja az ἀσφαλῶς – *teljes bizonyossággal, megcáfолhatatlanul, kétségbevonhatatlanul* határozószót: ἀσφαλῶς οὖν γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ ὅτι καὶ κύριον αὐτὸν καὶ χριστὸν ἐποίησεν ὁ θεός, τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε (ApCsel 2,36).

A Krisztusról szóló vagy a Krisztushoz kapcsolódó ismeretek továbbadásának motívuma Pál apostol leveleiben is megjelenik, amikor is arról vall, hogy azt adja tovább, amit ő maga is kapott (adott esetben magától az Úrtól): παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις, ὃ καὶ παρέλαβον, ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὰς γραφὰς καὶ ὅτι ἐτάφη καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ κατὰ τὰς γραφὰς (1Kor 15,3–4).

Vannak azonban az Újszövetségben olyan hitvallásszerű megfogalmazások is (egyébként az Ószövetségben is), amelyek előtt nem találunk bevezető szófordulatot, hanem a szerző közvetlenül beleépíti ezeket műve mondani-

⁷ Ld. a Nestle–Aland: *Novum Testamentum Graece* 28. kiadásának kritikai apparátusát.

valójának logikai láncolatába. A Róm 1,3–4-ben Pál apostol azt közli, hogy kiről szól az általa hirdetett evangélium, amelyről előzőleg kijelenti, hogy a szent iratokban Isten már előre megígérte mindezt prófétái által: προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν γραφαῖς ἀγίαις (Róm 1,2).

Az 1Tim 3,16-ban a levélíró így magasztalja a kegyesség titkának nagyságát: kétségtelenül nagy a kegyesség titka – καὶ ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶν τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον. A ὁμολογουμένως határozószót a ὁμολογέω igéből képezi, amelynek alapjelentése: *egyvetérteni valamivel/valakivel, ugyanazt mondani*. További jelentései: *megfelelni valaminek, azonosnak lenni valamivel; engedélyezni, jóváhagyni; beismerni, bevallani, elismerni, elfogadni; ígérni, megígérni valamit; szerződést kötni, megegyezni valakivel*.⁸ Ennek megfelelően a határozószó ezeket jelenti: *minden kétséget kizáróan, vitán felül álló módon, egyértelműen*.

A Fil 2,5–11-ben található Krisztus-himnusz végén, amely tartalma alapján akár költői formában megfogalmazott hitvallásnak is tekinthető, akárcsak a zsoltárok némelyike, Pál apostol arról ír, hogy minden nyelvnek vallania kell Jézus Krisztus Úr voltát: καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρὸς (11. v.). Ugyanezt az ige találjuk a Róm 10,9–10-ben, ahol az apostol a hit és a kimondott szó összhangjának eredményét tárja olvasói elé: *Ha száddal Úrnak vallod Jézust, és szívvel hiszed, hogy Isten feltámasztotta őt a halálból, akkor üdvözülsz. Mert szívvel hisszük, hogy megigazuljunk, és szájjal tesszük a vallást, hogy üdvözüljünk.* (ὅτι ἐὰν ὁμολογήσης ἐν τῷ στόματί σου κύριον Ἰησοῦν καὶ πιστεύσης ἐν τῇ καρδίᾳ σου ὅτι ὁ θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. καρδία γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν.)

Mivel ez utóbbi három példában már az a szó jelenik meg, amely az őskeresztény teológiaművelés *terminus technicus*ává lett, át is térhetünk az apostoli kor szóhasználatának bibliai gyökereihez. Vizsgáljuk meg ezt a kifejezést is.

II.

Az Újszövetség utáni kor(ok) szóhasználatának bibliai gyökerei

Az apostolok utáni korban több kifejezés is elterjedt a hitvallás jelölésére. Ezek közül most az igencsak sokrétű bibliai gyökerekkel rendelkező ὁμολογία szót emeljük ki, és röviden szólunk a σύμβολον-ról is.

⁸ Györkösy Alajos – Kapitánffy István – Tegye Imre: *i. m.* 729.

A ὁμολογέω ige jelentéséről már volt szó az előző szakaszban. Itt csupán azt vizsgáljuk meg, hogy ez az ige és származékszavai milyen szövegösszefüggésben fordulnak elő az Újszövetségben.

A ὁμολογία főnév

Krisztus követői az engedelmesség révén tanúsítják, hogy egyetértenek az evangélium tanításával: ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὑμῶν εἰς τὸ εὐαγγέλιον (2Kor 9,13).

Pál arra buzdítja Timóteust, hogy harcolja meg a hit nemes harcát, és nyereje el az örök életet, amelyre elhívta őt Isten, és amelyről vallást tett szép hitvallással sok tanú előtt: καὶ ὡμολόγησας τὴν καλὴν ὁμολογίαν ἐνώπιον πολλῶν μαρτύρων (1Tim 6,12). Egy verssel odébb a szerző arról ír, hogy Jézus Krisztus szép hitvallással tanúskodott Pilátus előtt (τοῦ μαρτυρήσαντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου τὴν καλὴν ὁμολογίαν (13. v.).

A Zsid 3,1-ben a levél szerzője arra buzdítja az olvasókat, hogy figyeljenek Jézus Krisztusra, aki a mi hitvallásunk apostola és főpapja: κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν. A következő fejezetben pedig azt kéri olvasóitól, hogy Jézusra, az ő főpapjukra való tekintettel tartsák meg hitvallásunkat: Ἐχοντες οὖν ἀρχιερέα μέγαν διεληλυθότα τοὺς οὐρανοῦς, Ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, κρατῶμεν τῆς ὁμολογίας (4,14). Néhány fejezettel odébb pedig arra buzdít, hogy mivel hű az, aki ígértet tett, a hívők „ingadozás nélkül” tartsák meg hitvallásukat: κατέχωμεν τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐλπίδος ἀκλινη, πιστὸς γὰρ ὁ ἐπαγγελιάμενος (10,23).

A fentebb említett előfordulási helyek mindegyikéről elmondhatjuk, hogy a ὁμολογία szó szemantikai mezejében világosan felismerhető a *valamivel való egyetértés*, az *egyhangú vélemény* motívuma.

A ὁμολογέω ige

A ὁμολογέω ige bibliai előfordulásai már jóval árnyaltabb képet mutatnak.

A Mt 7,23 Jézus reakcióját tartalmazza azoknak feltételezett állításával szemben, akik csak névleg követik őt, de valójában nem cselekedték Isten akaratát. *És akkor kijelentem nekik: Sohasem ismertelek titeket, távozzatok tőlem, ti gonosztevék!* – καὶ τότε ὁμολογήσω αὐτοῖς ὅτι οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς· ἀποχωρεῖτε ἀπ’ ἐμοῦ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν). Itt a ὁμολογέω igét célszerűbb a *kijelenteni* szóval fordítani, hiszen itt nyilvánvalóan nem az egyetértést

fejezi ki, hanem inkább a *bevallani*, *beismerni*, esetleg *megígérni* jelentésárnyalata⁹ révén a kijelentés hivatalos jellegét hangsúlyozza.

A Mt 10,32 és a Lk 12,8 (vö. Jel 3,5) esetében világos és egyértelmű a ὁμολογέω ige használata: aki az emberek előtt felvállalja, hogy egyetért Jézus tanításával, életszemléletével, azt Jézus is felvállalja az ő atyja előtt. – Πᾶς οὖν ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω καὶ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ πατρὸς μου τοῦ ἐν [τοις] οὐρανοῖς.

A Mt 14,7-ben azt olvashatjuk, hogy Heródes esküvel megerősítette, vagy esküvel ígérte meg, hogy a táncért bármilyen jutalmat megad Heródiás leányának: ὅθεν μεθ' ὄρκου ὡμολόγησεν αὐτῇ δοῦναι ὃ ἐὰν αἰτήσῃται. Itt az ígéretjelleg révén a kijelentés ünnepélyessége, rendkívülisége válik hangsúlyossá.

A Jn 1,20-ban az evangélista azt írja Keresztelő Jánosról, hogy elismerte és nem tagadta, hogy nem ő a Messiás: καὶ ὡμολόγησεν καὶ οὐκ ἠρνήσατο, καὶ ὡμολόγησεν ὅτι ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ὁ χριστός. Ebben a mondatban kétszer fordul elő a ὁμολογέω ige, és mindkét esetben ugyanazt jelenti: *bevallani*, *elismerni*.

A Jn 9,22 szerint a „zsidók” megegyeztek abban, hogy ha valaki messiásnak (krisztusnak) vallja Jézust, azt ki kell zárni a zsinagógából: ἤδη γὰρ συνετέθειντο οἱ Ἰουδαῖοι ἵνα ἐὰν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ χριστόν, ἀποσυνάγωγος γένηται.

A Jn 12,42 arról tudósít, hogy a Jézust pártoló vezetők közül sokan nem vallottak színt a farizeusok miatt, nehogy kizárják őket a zsinagógából: ἀλλὰ διὰ τοὺς Φαρισαίους οὐχ ὡμολόγουν ἵνα μὴ ἀποσυνάγωγοι γένωνται.

Az ApCsel 7,17 szerint István vértanú arról beszél védőbeszédében, hogy (az ószövetségi idők egy adott pontján) elközeledett az ígéret (ἐπαγγελία) beteljesedésének ideje (tudniillik az Egyiptomból való szabadulás), amelyet Isten kijelentett/megígért (ὡμολόγησεν) Ábrahámnak: Καθὼς δὲ ἤγγιζεν ὁ χρόνος τῆς ἐπαγγελίας ἧς ὡμολόγησεν ὁ θεὸς τῷ Ἀβραάμ.

Az ApCsel 23,8-ban Lukács a farizeusok és a szadduceusok közötti különbségre utal, tudniillik a szadduceusok azt állítják, hogy nincs feltámadás, sem angyal, sem lélek, a farizeusok pedig vallják ezeket: Σαδδουκαῖοι μὲν γὰρ λέγουσιν μὴ εἶναι ἀνάστασιν μήτε ἄγγελον μήτε πνεῦμα, Φαρισαῖοι δὲ ὁμολογοῦσιν τὰ ἀμφότερα. Vagyis a farizeusok *elismerték*, *elfogadták* mind a feltámadást, mind az angyalok és a lélek létezését.

⁹ Györkösy Alajos – Kapitánffy István – Tegye Imre: *i. m.* 729.

Az ApCsel 24,14-ben Pál apostol így szól Félix helytartó előtt: *De azt megvallom előtted, hogy én a szerint a tanítás szerint, amelyet ők eretnekségnek mondanak, úgy szolgálok atyáim Istenének, hogy hiszek mindabban, ami megfelel a törvénynek, és ami meg van írva a próféták könyvében.* – ὁμολογῶ δὲ τοῦτό σοι ὅτι κατὰ τὴν ὁδὸν ἦν λέγουσιν αἴρεσιν, οὕτως λατρεύω τῷ πατρῷ θεῷ πιστεύων πᾶσιν τοῖς κατὰ τὸν νόμον καὶ τοῖς ἐν τοῖς προφήταις γεγραμμένοις.

A Tit 1,16-ban olyan hitetlenekről olvasunk, akik azt vallják ugyan, hogy ismerik Istent, cselekedeteikkel azonban tagadják ezt: θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται.

A Zsid 11,13 szerint a hit hősei csak távolról látták az ígéreteket, üdvözölték azokat, és megvallották, azaz elismerték, hogy idegenek és jövevények a földön: καὶ ὁμολογήσαντες ὅτι ξένοι καὶ παρεπίδημοὶ εἰσιν ἐπὶ τῆς γῆς.

A Zsid 13,15 szerint az Isten nevét megvalló ajkak gyümölcse az igazi dicsoító áldozat: τοῦτ' ἔστιν καρπὸν χειλέων ὁμολογούντων τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Itt a név megvallása értelmezhető úgy, mint amely a név mögött álló személy tekintélyének, hatalmának elismerése, de úgy is, mint amely egyetértés a név mögött álló személy által képviselt értékrenddel.

A jánosi levelekben gyakran jelenik meg a ὁμολογέω ige az *elismerni, megvallani, egyetértést kifejezni* értelemben.

- 1Jn 1,9: ha megvalljuk, elismerjük bűneinket – ἐὰν ὁμολογῶμεν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν.
- 1Jn 2,23: aki elismeri, vallja a fiút, azé az Atya is¹⁰ – ὁ ὁμολογῶν τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα ἔχει.
- 1Jn 4,2: az a lélek, aki vallja, hogy Jézus Krisztus testben jött el, Istentől van – πᾶν πνεῦμα ὃ ὁμολογεῖ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστίν.
- 1Jn 4,3: az előző versben megkezdett gondolatot folytatja: az a lélek, aki nem vallja, nem ismeri el...
- 1Jn 4,15: *Ha valaki vallja, hogy Jézus Isten Fia, abban Isten marad, ő pedig Istenben* – ὅς ἐὰν ὁμολογήσῃ ὅτι Ἰησοῦς ἐστίν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὁ θεὸς ἐν αὐτῷ μένει καὶ αὐτὸς ἐν τῷ θεῷ.
- A 2Jn 1,7 azokat nevezi csalóknak és Antikrisztusnak, akik nem ismerik el, hogy Jézus testben jött el: Ὅτι πολλοὶ πλάνοι ἐξῆλθον εἰς τὸν κόσμον, οἱ μὴ ὁμολογοῦντες Ἰησοῦν Χριστὸν ἐρχόμενον ἐν σαρκί: οὗτός ἐστιν ὁ πλάνος καὶ ὁ ἀντίχριστος.

¹⁰ Talán így is lehet érteni: az elismeri az Atyát is?

A fentebb bemutatott példák egy része világosan tükrözi, hogy a ὁμολογέω igének megvan az *egyértetés, valaminek a be- vagy elismerése* jelentésárnyalata, viszont azt is láthattuk, hogy az esetek jelentős részében olyan közlési módot is körülír, amelyet leginkább az *ünnepélyes kijelentés, szándékkinyilvánítás* fogalmával írhatnánk körül.

Az igekötős ἐξομολογέω

Az Újszövetség meglehetősen széles szemantikai palettán használja az igekötős ἐξομολογέω-t.

A Mt 3,6-ban és a Mk 1,5-ben a bűnök be-, illetve elismerését fejezi ki: και ἐβαπτίζοντο ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ποταμῷ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐξομολογούμενοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν.

Ugyancsak a bűnvallásra vonatkozik a Jak 5,16-ban: valljátok meg egymásnak, ismerjétek be egymás előtt bűneiteket – ἐξομολογεῖσθε οὖν ἀλλήλοις τὰς ἁμαρτίας καὶ εὐχεσθε ὑπὲρ ἀλλήλων.

Jézus imádsága így kezdődik a Mt 11,25-ben és a Lk 10,21-ben: ἐξομολογοῦμαι σοι, πάτερ, κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Az 1975-ös új fordítás ezt így adja vissza: *magasztallak*. Más bibliafordítások megoldásai: *áldalak* (Neovulgata); *hálát adok* (Soós István, Raffay Sándor, Ravasz László); *dicsőítelek* (Szent István Társulat). Jelentése talán így érthető a legnyilvánvalóbb módon: *vallást teszek rólad, nyilvánosan elismerlek téged*.

A Róm 14,11 a fentebb idézett szövegrészekkel mutat rokonságot: γέγραπται γάρ· ὁ ἐγώ, λέγει κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τῷ θεῷ. Az 1975-ös új fordítás ezt így adja vissza: *magasztalni fogja Istent*. Véleményem szerint jelentése hasonló a Mt 11,25 és Lk 10,21-ben bemutatott változathoz: *vallást tesz, vagyis nyilvánosan elismeri Isten tekintélyét*.

Ugyanígyen értelemben fordul elő a Róm 15,9-ben is: *A népek pedig irgalmáért dicsőítsék az Istent, ahogyan meg van írva: Ezért magasztallak téged a népek között, és nevednek dicséretet éneklek*. – τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἐλέους δοξάσαι τὸν θεόν, καθὼς γέγραπται· διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἔθνεσιν καὶ τῷ ὀνόματί σου ψαλῶ.

A Lk 22,6-ban Júdás árulása kapcsán olvashatjuk, hogy ő elfogadta az egyezséget, és kereste az alkalmat, hogy átadja Jézust, amikor nincs sokaság körülötte: και ἐξωμολόγησεν, και ἐζήτηει εὐκαιρίαν τοῦ παραδοῦναι αὐτὸν ἄτερον ὄχλου αὐτοῖς.

Az ApCsel 19,18 szintén a *bevallani, elismerni* jelentéssel használja az ἐξομολογέω igét: a hívők közül is sokan eljöttek, és bevallották és elmondták cselekedeteiket, praktikáikat – Πολλοί τε τῶν πεπιστευκότων ἤρχοντο ἐξομολογούμενοι καὶ ἀναγγέλλοντες τὰς πράξεις αὐτῶν.

A Fil 2,11, amelyről már volt szó elébb, ugyancsak a *bevallani, elismerni* értelemben használja az ἐξομολογέω igét.

A σύμβολον

A σύμβολον, azaz a szimbólum a rögzített szövegegységgé formált hitvallást jelenti. Ez a kifejezés nagyon ritkán és csak a Septuagintában fordul elő háromszor. E három előfordulás közül csak egyetlen helyen olvashatjuk kanonikus könyvben, éspedig a Hós 4,12-ben: *Népem a fától kér tanácsot, és a bot ad neki kijelentést.* – *יְהוָה יִגְדַּל וְיִקְרָא לְשֵׁם יְצַבֵּב מְעַ* – ἐν συμβόλοις ἐπηρώτων καὶ ἐν ῥάβδοις αὐτοῦ ἀπήγγελλον αὐτῷ.

Eredeti jelentése: bármiféle *jel, jelkép, jelvény* (katonai is), amelyről fel lehet ismerni egy adott dolgot, illetve a valahova tartozást. Ez pedig találóan jellemezte a korakeresztyén hitvallásokat: elhatárolódás a környező politeista vallásoktól, a vallott hitgazságok jelszerű, tömör összefoglalása, amelyekről könnyen fel lehetett ismerni a hovatartozást.

Zárógondolatok

A Szentírás nem használ sajátos igéket a hit megvallásának jelölésére, hanem a lehető legtermészetesebb módon építi bele a hit megvallását különféle élethelyzetek cselekményláncolatába. Ugyanakkor azt is megfigyelhetjük, hogy a hitvallások jellemzésére használt igék között megjelennek azok a szavak is, amelyek kiemelik a közlés ünnepélyességét és jelentőségét.

Az Újszövetségben használt szavak szemantikai mezeje a következő elemeket öleli fel: *valamivel való egyetértés* (ennek nyomait fedezhetjük fel a Kalkhédóni hitvallás kezdő soraiban: „Követvén a szent atyákat mindnyájan egybehangzóan tanítjuk...”); illetve egyetértés következményeképpen *a hovatartozás el- és beismerésének motívuma*.

Azt is megfigyelhetjük, hogy a bibliai hitvallásszerű megfogalmazások között egyaránt találunk olyanokat, amelyek Isten lényegéről mondanak el valamit, illetve olyanokat, amelyek Isten jótéteményeiből mutatnak fel egy-egy sorozatot. Megkockáztathatjuk azt a kijelentést, hogy ennek alapján a jelenkor hitvalló egyházának egyensúlyban kell látnia és láttatnia a dogmatörténet két

korszakának két fontos tételét: *naturam Christi cognoscere* és *beneficia Christi cognoscere*.

Végül jó volna megfontolni és bizonyos mértékig újraéleszteni a történelmi kredo ószövetségi hagyományát, ahogyan ez a magyar reformáció idején is történt, amikor is ez nagymértékben meghatározta a nemzeti identitástudatot, valamint erőforrást jelentett a magyar protestáns önazonosság megőrzésében.

Felhasznált irodalom

- Leith, John: *Creeds of the Churches: A Reader in Christian Doctrine, from the Bible to the Present*. 3rd edition. John Knox Pres, Louisville 1982.
- Pelikan, Jaroslav: *Credo. Historical and Theological Guide to Creeds and Confessions of Faith in the Christian Tradition*. Yale University Press, New Haven–London 2003.
- Kelly, John N. D.: *Early Christian Creeds*. Longmans, London 1960.
- Györkösy Alajos – Kapitánffy István – Tegye Imre: *Ógörög–magyar nagyszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1993.